

KRONIKA

Aidas Jurkštas

ANNO 1684. KLAIPĖDOS ŠVYTURYS. MEMEL THE HISTORY OF KLAIPĖDA LIGHTHOUSE

„Statinių, kaip ir žmonių, gyvenimai būna permainingi.“
(Aloyzas Každailis, 1996)

Pati pradžia

Pirmieji švyturiai buvo paprasčiausi LAUŽAI, uždegti aukštesnėje pakrantės vietoje, kad saviškiai, išėję jūron, rastų kelią namo. Homeras VIII a. pr. Kr. „Iliadoje“ aprašė Trojos karą: „Kai užgęsta saulė – ant kranto uždegami signaliniai laužai.“ Norint, kad laužas matytųsi iš toliau, reikėjo ugnį kelti aukštyne. Net du antikos švyturiai yra „Septyniuose pasaulio stebukluose“ – Aleksandrijos (Pharos) (280–247 m. pr. Kr.) ir Rodo Kolosas (292–280 m. pr. Kr.). Prasidėjus laivybai, nusidriekė jūrų keliai iš Viduržemio jūros, aplink Europą ir iki Skandinavijos. Pakeliui, besiplečiant Romos imperijai, pakrantėse dygo pirmieji švyturiai – Ostia, Genua, La Coruna, Cordouan, Dover, Hook...

Baltijos jūra

Aplink Baltiją pasistumdydamos gyvena devynios valstybės – Švedija, Suomija, Rusija, Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Vokietija, Danija. Regiono artima kaimynė – Norvegija. Sudėtinga ir įdomi sugyvenimo greta istorija. Nėra nė vienos valstybės, kuri nebūtų dalyvavusi kuriame nors kare, laimėjusi ar praradusi teritorijas... Kryžiaus žygiai, daugybė karų – Septynerių metų šiaurės, Trylikos metų, Abiejų Tautų Respublikos – Švedijos, Lenkijos–Švedijos, Kalmaro, Trisdešimtmečio, Šiaurės, Septynerių metų, Krymo, Pirmasis pasaulinis, Žiemos, Antrasis pasaulinis... Nugalėtojai diktavo taisykles ir jūroje. Po karo ateidavo taika.

Prekyba

Tarp šalių rezgėsi įvairūs ryšiai. Būtent PREKYBA tarp valstybių buvo švyturių atsiradimo priežastis. Viduramžiais visi pirkliai, kurie vertėsi užsienio prekyba, siekė apsaugoti savo laivus, prekes, rinkas. Įvairiomis sutartimis stengėsi užsitikrinti ypatingas teises. XIII a. šiaurės Vokietijos mieste LIUBEKE įkurta HANZOS SĄJUNGA – šiaurės Vokietijos, Prūsijos ir Livonijos miestų prekybinė ir politinė sąjunga. XIV–XV a. didžioji dalis prekybos Šiaurės Europoje ir Baltijos jūros regione buvo valdoma Hanzos. Pirkliai gabeno žaliavas, pusgaminius bei maisto produktus iš Šiaurės Europos į Pietų Europą. Iš ten grįždavo su kitomis prekėmis. Tam buvo kuriamos Hanzos prekybos kontoros. Geriausiai žinomos buvo Novgorodo (Rusija), Bergeno (Norvegija), Briugės (Flandrija) ir Londono (Anglija) kontoros. Sąjungos nariais įvairiu metu buvo apie 200 miestų.

Jūros kelias iš Baltijos jūros į pasaulį vedė per sąsiaurius tarp Danijos ir Švedijos. Būtent čia – pietrytiniame Švedijos taške – FALSTERBO 1222 m. sužibo pirmoji ugnis, atliekanti švyturio funkciją.

Pirmieji švyturiai buvo primityvūs, dažniausiai pakeliami aukštyn metaliniais krepšiais, kuriuose degdavo malkos, anglis. Kai kur laužai kūrė ant akmeninių bokštų. Dažniausiai būdavo orientuojamasi pagal kranto kontūrus – aukštesnius reljefo objektus, bažnyčias. Tradiciniu supratimu, įprasti švyturio bokštai – aukšti, su stogu ugniai, buvo pradėti statyti vėliau – XVII–XVIII a.

Paeilui išsižiebė pirmieji BALTIJOS ŠVYTURIAI: FALSTERBO 1222, TRAWEMUNDE / LUBECK 1226, WISMARĀ /LIEPS 1266, HIDDENSEE / STRALSUND 1306, WARNEMUNDE /ROSTOCK 1348, HEL 1482, DANZIG 1482, PILLAU 1526, KOPU 1527–1531, GOLLENBERG 1532, KOLKA 1532, RIGA 1536, SKAGEN 1561, ANHOLT 1561, KULEN 1561, NIDINGEN 1624, SORVE 1646, RUHNU 1646, LANDSORT 1651, KOLBERG 1666, MEMEL 1684.

Mėmelis

Šiauriausias PRŪSIJOS karalystės miestas – MĒMELIS (Memel, Memelburg, Klaipėda) įkurtas 1252 m., Vokiečių ordinui pastačius pilį. Įsikūręs Baltijos jūros, Kuršių marių ir Danės upės sankirtoje, iki XVI a. miestas nebuvo gausiai apgyvendintas, prekyba nesivertė. Aplink buvo vien dykros, miškai ir karingos gentys, neturinčios nei ką pasiūlyti, nei ką nupirkti.

Tačiau apsukrūs Dancingo pirkliai greitai pastebėjo labai patogioje geografinėje vietoje (dviejų upių – Nemuno ir Neries santakoje) įsikūrusio KAUNO miesto prekybinį potencialą. Čia Perkūno namuose 1441 m. įkūrė prekybos kontorą. Tais laikais iš LDK pirkliai išveždavo vašką, medieną, kailius, odas, o įvež-

davo druską, silkes, geležies gaminius, audinius. Prekes daugiausia gabendavo vandens keliais. Kuršių marių susijungimas su Baltijos jūra ties Mėmeliu tuomet klaidingai buvo laikomas Nemuno upės žiotimis.

Vokiečių ordino valstybei žlugus, nuo 1525 m. Mėmelis priklausė Prūsijos hercogystei, nuo 1701 m. – Prūsijos karalystei. Kartu su likusia Prūsijos dalimi priėmė liuteronybę. Tai buvo Mėmelio miesto ir uosto ilgo klestėjimo laikotarpio pradžia. 1539 m. jis pavaizduotas OLAUS MAGNUS sudarytame žemėlapyje „CARTA MARINA“. Ilgą laiką Mėmelio uostas buvo užgožtas palankesnėmis geografinėmis ir ekonominėmis sąlygomis gyvavusių konkurentų: Karaliaučiaus, Dancigo, Rygos. Per XVI a. miestiečių skaičius išaugo penkiskart, aplink miestą pradėjo aktyviai plėtotis priemiesčiai, atsirado pirmieji amatų cechai, buvo įsteigta pirklių gildija, prasidėjo laivų statyba ir jūrų prekyba. Pasinaudodamas savo patogia padėtimi Mėmelis tapo prekybos tarp Vakarų Europos ir Lietuvos (pelningiausia prekė – kviečiai) tarpiniu punktu. XVI–XVII a. sandūroje ji jau sudarė realią konkurenciją Karaliaučiaus prekybai. Dėl to Karaliaučius naudojo įvairias spaudimo formas, siekdamas suimti visą per Klaipėdą einančią prekybą į savo rankas. XVI a. Mėmelyje pradėti rinkti jūros maito mokesčiai. Įsikūrė pirklių gildija, kuriai buvo suteikta laisvos prekybos privilegija su neriboto importo ir eksporto laivų statybos teise. Pilni prekių laivai plaukė per Mėmelio uostą į Amsterdamą ir atgal.

Navigacija

Suklestėjus laivybai, uosto navigaciniai įrenginiai tapo būtini. Buvo sudaryti uosto įplaukos planai, žemėlapiai, jūrlapiai. Mėmelio uostas bei įplauka pirmą kartą pažymėti H. Runge sudarytame 1584 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Rytprūsių žemėlapyje. Nuo 1669 m. jūrlapiuose pavaizduota uosto laivotakio vedlinė, bakenai. Vedlinę sudarantys aukšti ažūriniai bokštai, viršuje paženklinti kryžiais, trikampiais ar statinėmis, kartu su miesto bažnyčių kontūrais buvo tapę svarbiais miesto panoramos orientyrais. Vėliau uoste atsirado kiti navigaciniai įrenginiai – locų bokštas, vėjų semaforas.

Pirmasis švyturys

Neginčytinu pirmojo Mėmelio švyturio įrodymu tapo miesto panoraminė graviūra, išleista 1684 m. Kristupo Hartknocho veikalė „Senoji ir naujoji Prūsijos istorija“ (Christoph Hartknoch. *Alt und Neues Preussen*. Frankfurt–Leipzig, 1684). Tai unikalus ir vertingas, baltų kultūrai pažinti skirtas, gausiai iliustruotas graviūromis veikalas. Nuostabūs Kenigsbergo, Dancigo bei kitų Prūsijos miestų fiksuoti vaizdai bei aprašymai. Mėmelio graviūroje užfiksuotas XVII a. vidurio

miesto ir pilies vaizdas iš šiaurės vakarų pusės. Švyturio vieta ant kopos, nutolusi nuo Danės žiočių bei esanti priešais tuo metu trumpesnę Kuršių nerijos galą, apytiksliai atitinka vėlesnio švyturio vietą. Graviūros centre nupieštas, tipiškas šiems kraštams, primityvus švyturys nekelia abejonių šiuo faktu. Retas miestas aplink Baltijos jūrą gali pasigirti tokiu įrodymu. Ant aukšto medinio kuolo su kartimi pakabintas metalinis žibintas, vadintas „akmens anglies sūpuoklėmis“. Kūrenamas anglimis ar malkomis, kaip ir visi to meto pasaulio švyturiai, kol XVIII a. pabaigoje šveicarų išradėjas Aime Argandas (1750–1803) išrado stiklinę vamzdinę lempą, apsaugančią ugnį nuo vėjo, kūrenamą žibalu, taukais, aliejumi. Vėliau tokia lempa, įkelta į bokštą, sustiprinant skleidžiamą šviesą reflektoriaus atspindžiu bei stikliniu optiniu lęšiu, tapo klasikinio švyturio standartu. Tai ir buvo padaryta čia dar po šimto metų. O pirmoji Mėmelio uosto švyturio šviesa patenka į dvidešimties seniausių Baltijos švyturių sąrašą.

Antrasis švyturys

Pirmasis švyturys buvo prastas pagalbininkas laivavedžiams. Naudos iš jo buvo nedaug – dieną jo nereikėjo, o naktį jo beveik nesimatė. Siekdama ištaisyti padėtį, Mėmelio miesto taryba 1788 m. nusprendė šiaurinėje sąsiaurio pusėje „100 rykščių nuo kranto“ (1 rykštė – 3,72 m) pastatyti 25 m aukščio švyturį. Pasirinktas dar 1778 m. uosto statybos inspektoriaus Johano Samuelio Lilientalio parengtas projektas. Nepasirūpinta tinkamu statybos finansavimu. Švyturio statyba pradėta 1792 m. ant supustytos 9,6 m aukščio smėlio aukštumos. Kad bokštas nenugriūtų, po pamatais buvo sukalti mediniai poliai, ant jų paklotas (iš rąstų sunertas) karkasas, ant kurio sumūrytas statinys. Švyturį sudarė du tūriai – cilindrinis bokštas ir prie jo prišlietas pusapskritimio formos statinys. Dėl didelio lėšų stygiaus vietoj planuotų 25 m pastatė tik 17,2 m aukščio mūrinį bokštą. Šviesos aparatas buvo įrengtas 23 m virš jūros lygio, jį sudarė dviem eilėmis vienas virš kito pakabinti 9 žalvariniai įgaubti nupjauto kūgio formos reflektoriai (penki 18 colių, likusieji keturi – 12 colių skersmens), kurie atspindėjo lajinių žibintų šviesą.

Mėmelio švyturys ĮŽIEBTAS 1796 m. RUGSĖJO 1 d. Visuose jūrlapiuose pažymėtos koordinatės. Tai uostui suteikė solidumo, o miestas gavo romantišką simbolį.

Lilientalis

Antrąjį švyturį suprojektavęs Johanas Samuelis Lilientalis (*Johann Samuel Lilienthal*) – neeilinė asmenybė Mėmelio uosto istorijoje. J. S. Lilientalis gimė 1724 m. spalio 25 d. Karaliaučiuje, Knypavoje. Tėvas (*Michael Lilienthal*,

1686–1750) bažnyčios pastorius, bibliofilas. Brolis (*Theodor Christoph Lilienthal*, 1717–1781) garsus liuteronų teologas, profesorius, dėstytojas, bibliofilas. Parašė daug teologijos srities mokslo darbų. 1776–1777 m. Karaliaučiaus universiteto rektorius.

Johanas baigė studijas Karaliaučiaus universitete, kitaip vadinamoje Albertinoje 1740 m., keletą metų dirbo inžinerinės hidrologijos srityje – projektavo, vykdė vandens kanalų statybą. 1752 m. pakeitė mirusį vyriausiąjį Mėmelio uosto statybų inspektorių (*Johann Vladislaus von Suchodolets*, 1687–1751). 1778 m. SUPROJEKTAVO MĖMELIO ŠVYTURĮ. Rūpinosi uosto plėtra, kanalo gilinimo darbais. Apsaugodamas uostą nuo Kuršių nerijos smėlio slinkimo, pradėjo Kopgalio želdinimo darbus. (Prūsija tuo metu dalyvavo Septynerių metų kare 1756–1763 m.) Pokariu 1768 m. pradėjo dirbti Karaliaučiaus vyriausiuoju statybų inspektoriumi. 1765–1776 m. vadovavo statant baroko stiliumi Prosteinkirshe bažnyčią, kleboniją (sugriauta Antrojo pasaulinio karo metu). 1783 m. atstatė Tragheimerkirche bažnyčią (susprogdinta 1945 m.). 1798 m. pastatė naują protestantų mokyklą Heilsbruke. 1797–1798 m. restauravo miesto rotušę Braunsburge. 1797 ir 1799 m. paskelbė savo rašinius apie Mėmelio uostą ir Vitte (Melnragės) švyturį.

Po pirmos žmonos (*Anna Sophia Possern*, 1731–1753) mirties vedė antrą kartą (*Eleonore Louise Von Sahme*, 1724–1789), garsaus Prūsijos teisininko (*Reinhold Friedrich Von Sahme*, 1682–1753) dukrą. Susilaukė šešių vaikų, tačiau išgyveno tik dukra (*Johanna Louisa Dorothea Lilienthal*, 1762–1841). Mėmelio švyturio architektas Johanas Samuelis Lilientalis mirė 1799 m. lapkričio 7 dieną.

Trečiasis švyturys

Antrasis švyturys buvo ne tik žemas, bet ir jo šviesos šaltinis per silpnas – laivai matydavo jį vos pusės mylios atstumu (vokiška mylia – 7,5 km) ir tik esant geram orui. Iš jūros atrodė kaip mėnulio pilnaties diskas. Nuo tada laivai į uostą galėjo įplaukti ir tamsiu paros metu. Uostamiesčio reikšmė savo apogėjų pasiekė 1807 m., kai Mėmelis tapo laikinąja Prūsijos sostine, kartu pelnydamas ir Karališkojo jūrų ir prekybos miesto titulą.

1812 m. prie švyturio supiltas ravelinas, įrengtos aikštelės pabūklams. Kad vėjas neišpustytų smėlio, aplink švyturį pasėta žolė, pasodinta krūmų. 1819 m. Mėmelio švyturys gerokai rekonstruotas, paaukštintas iki 25 m. Iki tol priestate buvę laiptai įrengti pačiame bokšte. Viršutinėje įstiklintoje dalyje įtaisytas naujas, modernus žibintas, pagamintas Anglijoje. Jį sudarė 13 varinių poliriuoto sidabro plokštėmis išklotų parabolinių 20 colių skersmens atšvaitų (kiekvieno skersmuo siekė 52 cm, įdubos skersmuo – 21 cm), o vietoj žvakių buvo panaudotos Argando aliejinės (1879 m. aliejų pakeitė žibalas) lempos-degikliai. Šviesos šaltinis

pakeltas į 29,8 m aukštį (virš jūros lygio). Tuomet švyturys švietė nuolat (išskyrus birželį ir liepą) – nuo saulėlydžio iki saulėtekio. Geru oru laivai šviesą matydavo už 16 mylių (daugiau kaip 30 km). Švyturys buvo dengtas gaubtu varinės skardos stogu, virš kurio kyšojo paaukuotas žaibolaidžio stiebas. Švyturio bokšto priestate gyveno du prižiūrėtojai. Bokšto mūrinės ir įstiklintos dalies sandūrą juosė galerija, kuri rėmėsi į lietas ketines konsoles.

Ketvirtasis švyturys

Švyturio išorinės sienos buvo tinkuotos kalkių, stamboko žvyro ir smulkintų plytų skiediniu. Dažytas baltai. Tačiau ir toks tinkas neatlaikė jūrinių vėjų. Todėl 1827 m. iš vakarų pusės švyturio siena apkalta skarda. 1874 m. bokštas pradėtas dažyti šachmatų tvarka, raudonais ir baltais kvadratais, dėl to buvo vadinamas RAUDONUOJU ŠVYTURIU. Bokštas kardinaliai pakeitė išvaizdą. Būtent toks švyturio derinys – aukštas spalvingas languotas bokštas bei pusapskritimio formos ekscentriškai prijungtas konusinis priestatas darė jį išskirtinį pasaulio švyturių brolijoje. Švyturys atrodė originaliai, linksmai ir buvo tikras miestiečių traukos objektas. Čia ne tik nuolat degė šviesa, bet buvo įrengta ir daugiau optinių signalų. Pavyzdžiui, kai laivams plaukti į uostą būdavo pavojinga, išskeldavo raudoną vėliavą, o kai saugu – geltoną. Naktį vėliavos būdavo apšviečiamos. 1909 m. Mėmelio bei Piluvos (Pillau-Baltiyskas) švyturiuose sumontuoti modernūs dviejų aukštų šviesos žibintai su revoliucingai modernia Augustino Fresnelio (*Augustin-Jean Fresnel*, 1788–1827) optika. Prancūzų fizikas A. Fresnelis sukūrė šviesos difrakcijos teoriją ir stiklo lęšius, sukėlusius perversmą pasaulio švyturių evoliucijoje. Nuo 1913 m. švyturyje pradėjo veikti impulsiniai šviesos signalai. Tai dar vienas revoliucinis atradimas, sukurtas švedų mokslininko (*Nils Gustaf Dalen*, 1869–1937), už ką 1912 m. jis gavo NOBELIO fizikos premiją. Nuo tada jūrininkai iš jūros pusės pagal mirksėjimą galėjo tiksliai identifikuoti švyturį vizualiniu būdu. 1938 m. bokšte buvo įrengtas radijo švyturys.

Dar vienas švyturys

Mėmelio uosto įplauka visada buvo problemiška. Išlaikyti fiksuotą uosto vartų gylį buvo sunku, tam trukdė ir Nemuno nešmenys, ir iš Kuršių nerijos slenkantis smėlis. XIX a. viduryje noras pagilinti farvaterį iki 6 m atrodė nerealus, o šiaudien kanalo gylis siekia 14,5 m. 1834 m. miesto pirkliai finansavo Šiaurės molo statybą tam, kad nukreiptų marių srovę reikiama kryptimi. Pinigų visą laiką trūko ir Šiaurės molo statyba su pertraukomis užtruko penkiasdešimt metų. Molo gale buvo pastatytas dar vienas nedidelis švyturys, dėl savo spalvos pramintas BALTUOJU arba MAŽUOJU. 1884 m. gruodžio 16 diena tapo istorine – Baltajame

švityryje uždegta raudonos spalvos šviesa. Pietinio molo gale kurį laiką irgi buvo šviesos signalas. 1927 m. jo vietoje pastatytas 7,35 m aukščio švityrų (10 m virš jūros lygio). Švietė žalia šviesa.

Miesto simbolis

Pasivaikščiojimas molu iki BALTOJO švityrio, aplankant RAUDONĄJĮ, tapo neatsiejama miesto tradicija. Po pasaulį pasklido tūkstančiai nuotraukų, gražiausių spalvotų atvirukų, darytų visais metų ir paros laikais. Ypač įspūdingi daryti žiemą – švityrų apaugdavo daugybe sluoksnių ledo. Šis baltasis gražuolis užfiksuotas lietuviškuose pašto ženkluose. Po Pirmojo pasaulinio karo Klaipėdos kraštui buvo leidžiami atskiri pinigai – notgeldai. 10-ies markių banknotą puošia Baltasis šiaurinio molo švityrų. Nepriklausoma Lietuvos Respublika juo 1997 m. papuošė 200 litų banknotą. Ir nesvarbu, kad per skubėjimą jame bangos veržiasi į priešingą nuo kranto pusę, o švityrio spinduliai moja kranto link... Pasivaikščiojimo kelias iš miesto centro, pakrante, vedė pro kitus navigacinius objektus – Locų bokštą, Karališkąją navigacijos mokyklą (veikė Mėmelyje nuo 1825 m.), Vedlinės bakenus ir... populiarią restoraną prie švityrio „STRANDVILLA“ (1888 m. atidarė Heinras Doringas). 1997 m. Klaipėdoje apsilankiusi vokietė Gertrūda HERZOG papasakojo, kad didelėje aikštelėje tarp švityrio ir „Strandvillos“ vykdavo šokiai, gegužinės, miesto renginiai.

Karaliai

Napoleonui sumušus Prūsiją, 1807–1808 m. Mėmelis buvo Prūsijos karaliaus šeimos ir karališkojo dvaro rezidencijos vieta, čia įsikūrė laikinoji Prūsijos sostinė. Karališkoji šeima iš Karaliaučiaus per Kuršių neriją atvyko 1807 m. sausį ir prabuvo čia iki 1808 m. sausio. Karalius (*Friedrich Wilhelm III*, 1770–1840) retai tam rasdavo laiko su šeima, tačiau Karalienei Luizei (*Luise Von Mecklenburg-Strelitz*, 1776–1810), užaugusiai krašto gilumoje, mėgstančiai jūros ir kraštovaizdžio grožį, buvo rengiamos dažnos iškylos prie švityrio. Ji su princese mėgdavo stebėti atplaukiančius ir išplaukiančius laivus. Vieną kartą jai teko pamatyti ant seklos užplaukiant laivą, kada paskendo valtys su 13 žmonių. Princesė rašė: „Jeigu aš einu pasivaikščioti ar važiuoju, tai visada prie jūros. Jūros ir marių artumas suteikia pasivaikščiojimams daug malonumo, nes mes visada einame į tą pusę, kur matosi atplaukiantys ir išplaukiantys laivai. Karalienė paprastai užsuka pas mane kasdien 11 valandą ir vykstame pasivaikščioti beveik visada link švityrio ir su pasitenkinimu stebime atplaukiančius laivus ir jūrą.“ Rugsėjo mėnesį karalius eidavo maudytis jūroje. Tais laikais pakrantės ruože nuo švityrio Melnragės link buvo nevaldomi smėlynai. 1822 m. karaliaus įsaku miestui ati-

duotas šis plotas su sąlyga, kad Mėmelis įsipareigos jį apželdinti. Miestas visai spyrtojosi, tačiau laikui bėgant apsodino medeliais. Per dešimtmečius vieta virto puikiu Plantacijos mišku ir tapo mėgstama gyventojų pasivaikščiojimo vieta. Pasivaikščiojimams skirtas kelias nuo Jochano Riericho (plantacijos inspektorius) paminklo iki švyturio buvo nutiestas 1861 m. Pirkliai jau 1830 m. rudenį ėmėsi užsodinti alksniais, beržais, pušimis ir kitais medžiais plikus jūros krantus už miesto smėlynų prie švyturio iki pakrantės kalvos „Olando kepurė“ bei Kuršių nerijos smaigalį. Kalva tokį pavadinimą gavo dėl savo formos ir buvo geras navigacinis orientyras jūreiviams.

L i e t u v a

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui (1914–1918), pagal Versalio taikos sutartį (1919 m.) Mėmelio miestas ir kraštas 1920 m. perduotas Atlantės valdymui. Klaipėdoje įsikūrė prancūzų karinis garnizonas. 1923 m. Lietuvos Vyriausybei ir Lietuvos šaulių sąjungai inscenizavus Klaipėdos krašto gyventojų sukilimą, miestas 1923 m. sausio 15 d. buvo užimtas ir netrukus formaliai prijungtas prie Lietuvos Respublikos. Mėmelio miestas pervadintas į Klaipėdą. Valstybės siekis priartinti lietuvius prie jūros ir išaiškinti jos svarbą visai Lietuvai paskatino Klaipėdoje paminėti pirmąją Jūros dieną. Į pajūrį suvažiavo daugybė žmonių. Labai simbolinėje vietoje – Raudonojo švyturio papėdėje, šalia šiaurinio molo su Baltuoju švyturiu 1934 m. rugpjūčio 11 dienos vakare stovėjo vainikais papuošta tribūna. Gausiai susirinkusiems žmonėms Lietuvos Respublikos Prezidentas ANTANAS SMETONA (1874–1944) sakė: „Mūsų brolenių kova dėl Baltijos pajūrio laisvės buvo kruvina kova. Dabar mes vėl branginame jūrą ir mūsų pareiga kietai įsitvirtinti prie jūros ir budriai ją saugoti. Budėkite, visa Lietuva jums padės! Bendromis tautos pastangomis kelkime pajūrio gyventojų gerovę. Mūsų jūra, mes jos niekam ir niekuomet neatiduosim.“ Kitais metais programa buvo papildyta prasminga ceremonija – ant molo, prie Baltojo švyturio, apie 1500 studentų davė iškilmingą priesaiką jūrai ir Tėvynei.

A u t o t r a n p o r t a s

Mieste 1904–1934 m. veikė tramvajus. Tai buvo vienintelis elektrinis tramvajus dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Klaipėdos elektrinės gaminama energija maitinamas tramvajaus tinklas jungė uostą ir geležinkelio stotį su centru bei atskirais priemiesčiais. Viena atšaka baigėsi ties švyturiu. Po pasaulį gausiai paplitę įvairiausi atvirukai su tramvajais arba autobusais, stovinčiais Klaipėdos švyturio papėdėje. 1934 m. miesto valdžia nusprendė pakeisti tramvajus autobusais. Užsienyje buvo nupirkti 12 autobusų šasi su „Mercedes-Benz LO 3500“ markės va-

rikliais, o patys kėbulai buvo pagaminti vietinėje Paulio Lindenau (1882–1955) laivų statykloje. 1934 m. birželio 2 d. šie autobusai, nudažyti raudona ir geltona spalvomis, pradėjo reguliariai važinėti po Klaipėdą. Juose buvo po 20 sėdimų ir tiek pat stovimų vietų. 1935 m. buvo keturi maršrutai, vienas iš jų – „Skerdykla–Pakrantės vila“ – baigdavosi ties Klaipėdos švyturiu ir garsiąja „Strandvilla“.

Griūtis

1939 m. kovo 22 d. Lietuvos Vyriausybė, neturėdama kitos išeities, priėmė fašistinės Vokietijos ultimatumą ir grąžino jai Klaipėdos kraštą. Kitą dieną miestą užėmė Trečiojo Reicho kariuomenė. Propagandiniais sumetimais pasveikinti klaipėdiečių sugrįžus tėvynėn į miestą kreiseriu „Deutschland“ atvyko nacių vadas Adolfas Hitleris (1889–1945). 1939–1945 m. miestas buvo Vokietijos reichio dalis, nuo 1939 m. jame veikė povandeninių laivų mokomoji flotilė. Vokietijai užpuolus SSRS, 1941 m. birželio 22 d. Klaipėda buvo bombarduojama sovietų aviacijos. Po trejų karo metų, SSRS kariuomenei puolant, senieji Klaipėdos miesto gyventojai 1944 m. rudenį buvo priversti evakuotis per Kuršių neriją arba krašto keliais per Karaliaučių į Vokietiją. Per sovietų aviacijos bombardavimus 1944 m. spalį buvo sugriautas miesto centras. Kada griuvo švyturys? 1945 m. paskutinėmis sausio mėnesio dienomis. Naciai Klaipėdoje buvo gerai įsitvirtinę, tačiau spaudžiami „katiušų“ (reaktyvinis artilerijos įrenginys) salvių turėjo trauktis vieninteliu likusiu keliu – per Kuršių marių sąsiaurį į Kuršių neriją. Kai kurie šaltiniai teigia, kad tuo metu Klaipėdoje buvo likę vos keletas gyventojų. Klaipėda buvo puolama nuo Kretingos ir nuo Šilutės pusės. Raudonosios armijos sudėtyje dalyvavo ir Lietuviškoji 16-oji divizija. Puolimas visu frontu prasidėjo 27-os dienos ryte. Nepasidavė aukštuma ant Danės upės kranto. Sausio 28 d. 3 val. nakties sovietų kariuomenė įsiveržė į miestą. 5 val. 30 min. išėjo prie jūros. 8 val. ryto Klaipėda buvo užimta. Po pasitraukimo per marias vokiečiai įsitvirtino Kuršių nerijoje, iš kur visą sausio 29-ą dieną apšaudė miestą artilerijos ugnimi. Ore tvyrojo 30 laipsnių šaltis. Paprastai neužšalantis Klaipėdos uostas pasidengė ledu. Sausio 30-osios naktį, per skylantį ledą, sovietų kariai persikėlė į Kuršių neriją. Kuršių marių ledas buvo nudažytas krauju. Vokiečiai nesitikėjo tokio puolimo ir, net nespėję susprogdinti sandėlių su amunicija, traukėsi į Kopgalį, kur jų laukė laivai. Sausio 30 d. Raudonosios armijos kariai pietinio molo švyturyje iškėlė raudoną vėliavą. Iš Nerijos naciai galutinai pasitraukė vasario 4 d. Per miesto šturumą žuvo 200 Lietuviškosios divizijos karių. Klaipėdos išvadavimo proga Maskvoje saliotuota 20 artilerijos salvių iš 124 ginklų. Mieste buvo sugriauta apie 60 procentų namų. Klaipėdos švyturio nebeliko. Klausimas, kas sugriovė švyturį, nėra esminis. Tačiau esama dviejų versijų: arba atsitraukdami nacių kariai, arba

Sovietų „katiušos“, šluojant artilerijos ugnimi uostą bei įplaukos kanalą. Vokiečiai Klaipėdą paliko užminuotą.

Sovietmetis. Penktasis švyturys

1945 m. rugpjūčio mėn. vykusios Potsdamo konferencijos metu Sovietų Sąjungai buvo perduota Rytų Prūsijos dalis su Karaliaučiumi. Lietuvos valstybę Sovietų Sąjunga buvo okupavusi dar 1940 m. Karaliaučius, pervadintas į Kalinigrado sritį, 1946 m. kaip karo grobis atiteko Rusijai ir tapo labiausiai militarizuota sritimi Sovietų Sąjungoje. Rytų Prūsija buvo nutrinta nuo pasaulio žemėlapiu, o Klaipėdos kraštas prijungtas prie okupuotos, sovietinės Lietuvos. Į ištuštėjusį miestą ir kraštą ėmė keltis nauji gyventojai. Plūdo atvykėliai iš Rusijos. Sovietų Rusija verbavo gyventojus vykti gyventi į Klaipėdą. Krašte prasidėjo trėmimai į Sibirą. Mieste įprastu pirmųjų pokario metų dalyku tapo miesto griuvėsių valymo talkos. Iki 1947 m. uoste valymo darbus dirbo vokiečių karo belaisviai. Tuo metu fotografuoti karo griuvėsius buvo uždrausta. 1945 m. sugriauto plytinio švyturio vietoje buvo pastatytas laikinas MEDINIS 26,4 m aukščio bokštas. Apatvertas tvora. Pradėjus naudoti naują, 1952 m. pastatytą švyturį, medinis bokštas išmontuotas.

Šeštasis švyturys

Pas Klaipėdos švyturio viršininką Algirdą PIERĄ (g. 1938 m. rugsėjo 20 d.) apie 1995 m. dirbęs statybininkas pasakojo pokariu tarnavęs „STROJBATE“ Liepojoje (karinis statybininkų dalinys, bazavęsis Liepojoje, Latvijoje) ir dalyvavęs statant naująjį Klaipėdos švyturį 1950 m. Jo liudijimu, čia buvo karinis dalinys, viskas uždara, įslaptinta. Buvo iškasta 8 m gylio duobė. Iš visų apylinkių, net iš Skuodo rajono vežti akmenys, pilamas smėlis ir vanduo, viskas trombuojama. Duobė daug platesnė už švyturį. Tik vėliau pradėta dėti ir įbetonuota horizontali ir vertikali armatūra. Armatūros diametras 22 mm. Pradžioje išbetonavo kampuotą apatinę švyturio dalį, vis rišdami horizontalią ir vertikalią armatūrą, o kai jau prasidėjo bokšto stiebas, apvalioji dalis – dėjo klojinių žiedus, į kuriuos pildavo betoną. Vienai formai išdžiūvus, klojinių žiedai buvo perkeliama aukštyne. Viršutinė dalis – metalinė, privirinta prie bokšto armatūros. Per dvejus metus buvo pastatytas apvalus gelžbetoninis bokštas, nudažytas juodomis ir baltomis horizontaliomis juostomis, su apžiūros aikštele ir patalpa žibintui. Iš vedlinės pusės – vertikali juoda juosta. Šviečia vedlinės kryptimi. Koordinatės: 55-43, 66N 21-05,74E. Statinys perduotas eksploatuoti 1952 m. vasarą. Perdavė: statybos viršininkas Bielianskij, darbų vadovas Dubrovskij, karinio dalinio Nr. 904777 vadas, inžinierius-pulkininkas Rakuškinas. Priėmė: hidrografinio karinio dalinio

Nr. 81364 vadas, 2-ojo laipsnio kapitonas Kornevas, švyturio viršininkas Kravčenko. Daug metų skelbta informacija apie „išlikusią autentišką 4 m aukščio cokolinę senojo švyturio dalį“ yra neteisinga.

NAUJASIS KLAIPĖDOS ŠVYTURYS BUVO UŽDEGTAS 1953 m. sausio 31 d. Šviesdavo tik tamsiu paros metu.

Klaipėdos švyturio techniniai duomenys: pastatymo metai – 1952. Atstumas nuo kranto linijos – 0,25 km. Forma – cilindrinis, gelžbetoninis bokštas, apatinė dalis (10,85 m aukščio) aštuonkampė. Fundamentas – vientisas butobetonas. Statinio aukštis nuo pagrindo – 34,15 m. Plotis viršuje – 4,0 m. Plotis apačioje – 8 m. Pagrindo aukštis – 8,05 m virš jūros lygio. Bendras statinio aukštis – 42,2 m. Žibinto įrenginio tipas – EMN-500 (pagrindinis), AM-300 (rezervinis). Matymo nuotolis (myliomis) – dieną 16 (29,6 km), naktį 18 (33,3 km). Kaina pastatymo metais – 285 000 rublių. 1969 m. kainomis – 28 500 rublių. 1979 m. kainomis (įskaitant nusidėvėjimą) – 18 483 rubliai. Šviesos šaltinis – elektra iš miesto tinklo ir vietinės elektros stoties. Dubliuojamas acetileno įranga. Stiklai – 12 vnt., plokšti, stačiakampiai. Kupolo padengimo medžiaga – varis. Stogo kupolo plotas – 10 kv. m. Laiptų konstrukcija – metalinė. Užstatymo plotas – 52,3 kv. m. Bendras grindų plotas – 25,0 kv. m. Žibintas pagamintas Iziumo optinio stiklo gamykloje (Charkovo sritis, Ukraina). Sovietmečiu tokia optika kainavo 75 000 rublių. Šalia švyturio 1952 m. kovo 29 d. buvo sumontuota 30,5 m aukščio radijo ryšio antena.

Jūrlapiuose Klaipėdos švyturys vadinamas „Klaipėdos įplaukos antriniu žibintu“. Dėl to, kad 1986 m. spalio 3 d. Klaipėdoje pradėjo veikti SSRS-VDR geležinkelio keltų linija Klaipėda–Mukranas. Linija buvo įkurta kariniais tikslais – SSRS kariniams daliniams aprūpinti tuometinės VDR teritorijoje. Žlugus Sovietų Sąjungai, perkėla buvo naudojama karinei technikai išgabenti iš VDR teritorijos. Lietuvos nepriklausomybės metais perkėla perstatyta civiliniams tikslams ir tapo Lietuvos jūrų perkėlos terminalu. Dėl tokios uosto plėtros, siekiant užtikrinti plaukiojimo saugumą, arčiau įplaukos kanalo 1988 m. buvo pastatytas dar vienas šviečiantis objektas – Klaipėdos įplaukos pirminis ženklas. Baltas stačiakampis skydas su raudona vertikalia juosta, pritvirtintas prie metalinės, ažūrinės keturkampės konstrukcijos. Ženklo aukštis nuo pagrindo – 17 m (19,4 m nuo jūros lygio). Dienos matomumas – 13,5 mylios (25 km).

Sovietiniais metais panašaus pobūdžio informacija būtų laikoma slapta, o jos viešinimas vertinamas kaip valstybinės paslapties išdavimas. Suprantama, švyturio teritorijoje buvo įsikūręs karinis dalinys, aklinau uždaromis tvoromis, saugomas kariškių. Švyturiai Sovietų Sąjungoje priklausė Gynybos ministerijai ir buvo laikomi strategiškai slaptais objektais, draudžiamais fotografuoti.

Lietuva II

1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublika atkūrė valstybingumą, paskelbdama Nepriklausomybės atkūrimo aktą. 1991 m. liepos 29 d. Rusija pripažino visišką Lietuvos nepriklausomybę. 1993 m. rugpjūčio 31 d. iš Lietuvos teritorijos buvo išvesta Sovietų kariuomenė.

1993 m. spalio 22 d. švyturys buvo perimtas iš Rusijos karinės hidrografijos tarnybos. Perėmimui vadovavo tuometinis uosto hidrografijos viršininkas Genadijus Konevas, laikinai paskirtas švyturio viršininku. Švyturį perdavė iš Baltijsko (Kaliningrado sritis) atvykęs karinis hidrografas, 2-ojo laipsnio kapitonas S. N. Korogodskij. Iškilio problema dėl Klaipėdos uoste sumontuotos vienintelės Sovietų Sąjungoje lazerinės sistemos, skirtos laivams įvesti į uostą. Švyturyje buvo pagrindinis lazeris, siunčiantis žalią spindulį į kitas pastotes, tokiu būdu sekant spindulį galima buvo nukreipti laivus teisinga trajektorija farvateriu. Tačiau sistema buvo sudėtinga, nepasiteisino esant rūkui, lietui ar sningant. Be to, rusai norėjo už šią įrangą gauti du tris šimtus tūkstančių dolerių. Atsisakyta ją įsigyti. Rusai atsiuntė porą mašinų su kareiviais, tiesiog kirviais nukapėjo kabelius, sumetė į sunkvežimius ir išvežė į Baltijską.

1994 m. bokšto išvaizda buvo kritinė. Paaiškėjo, kad jis buvo dažytas dažais, panašiais į dervą. Derva išsipūtė, iš tinko pradėjo byrėti smėlis. Į statinį įsimetė grybelis. Spaudoje prasidėjo patriotinė polemika, buvo net siūlymų sovietinį švyturį nugriauti, jo vietoje pastatyti bažnyčią su bokštu, viršuje įžiebtį ugnį... Atlikus tyrimus, nuspręsta švyturį remontuoti. Su aukštaliapių iš Latvijos pagalba buvo pašalintas viso bokšto tinkas. Iš naujo padengtas 10 cm storio polimercementu, vėliau šlifuojamas ir dažomas ilgalaikiais fasadiniais dažais. Po kurio laiko paaiškėjo – nekokybiškai. Kiti meistrai iš Panevėžio vėl kartoję darbus. Švyturio viršutinis bokštelis padengtas floriscenciniais dažais. Tai padidino jo matomumą 4–5 kartus. Tuometinis Klaipėdos uosto direktorius Valentinas Greičiūnas (g. 1938) ėmėsi iniciatyvos sutvarkyti švyturį 200-ųjų metinių proga (1796–1996). Skyrė darbams apie 180 tūkstančių litų. Buvo tvarkoma ir teritorija aplink švyturį. Pakraštyje aptiktas prieškarinio laikų šulinys, tiekdavęs vandenį į švyturį švininiais vamzdžiais. Darbininkai bandė tvarkyti, tamsoje aptiko lyg ir daugybę primestų į vidų sprogmenų, bijojo lįsti į vidų. Užvertė betonine plokštele, traktoriumi užlygino žemes. Buvo sutvarkyta aplinka, techninis pastatas, pats švyturys. Suorganizuotas šventinis minėjimas. Į renginį 1996 m. liepos 26 d. atvyko Lietuvos Respublikos PREZIDENTAS Algirdas Mykolas BRAZAUSKAS (1932–2010). Orkestras, kariškiai, garbės sargyba. Prezidentas prie švyturio pasodino ažuoliuką. Užlipęs į viršūnę žvalgėsi, aptarinėjo tuomet aktualias Būtinės naftos terminalo statybos aplinkybes. Ažuoliukas, deja, neprigijo.

Uraganai

1999 m. gruodžio 4 d. šiaurinę Europą purtė uraganas „ANATOLIJUS“. Susiformavęs virš Atlanto, pirmiausia smogė Danijai (žuvo 6 žmonės, sužeista 800), paskui nusirito per Baltijos pakrantę – nukentėjo Švedija, šiaurės Vokietija, Lenkija, Lietuva, Latvija, Estija, Rusija. Tądien Vokietijoje, netoli Helgolando salos uraganas apvertė ir nuskandino plaukiojantį laivą-švyturį „UFS“, toje vietoje tarnavusį net 184 metus (1816–1999). Latvijoje uraganas 4 laipsniais pavertė Papės metalinį ažūrinį švyturį. Lietuvoje, Nidoje ant Parnidžio kopos nuvertė dalį granitinio Saulės laikrodžio, sveriančio 36 tonas. Palangoje suniokojo dalį jūros tilto, paplovė kopas. Klaipėdos ooste sudaužė doką. Visoje Lietuvoje „Anatolijus“ išlaužė ir išvertė apie 350 tūkančius kub. m medienos. Tądien Klaipėdos švyturyje budėjęs Algirdas Piera pasakojo: „Tenai kilo labai, labai žemo dažnio virpesiai. Atrodė tiesiog spaudžia smegenis, galvą. Norisi iš ten išeiti į viršų, bet bausis vėjas, bokšto viršuje didžiausias nenusakomas gausmas buvo.“ Vandens lygis Klaipėdos kanale buvo pakilęs 165 cm. Vėjo greitis siekė 40 m/s. Švyturys atlaikė ir ne ką silpnesnius uraganus – 1967 m. spalio 18 d. (sugriautas Palangos tiltas, nuplovė kopas), 2005 m. sausio 9 d. siautėjo uraganas „Ervinas“ bei kiti.

Kas toliau?

1994 m. pasaulyje pradėjo veikti naujas tobulas, revoliucinis išradimas – GPS (angl. *Global Positioning System*), arba Visuotinė padėties nustatymo sistema, leidžianti nustatyti bet kokio objekto koordinates bet kurioje pasaulio vietoje. 2010 m. Klaipėdos švyturyje įrengta skaitmeninė maždaug 250 jūrmylių atstumu veikianti lokacinė radijo GPS sistema, kuri leidžia susisiekti su analogišką sistemą turinčiais laivais ir iki 100 mylių atstumu nustatyti jų buvimo vietą 0,2–0,3 m, o toliau – 1–2 m tikslumu. Tobulėjant ir patikimai veikiant šiai sistemai, švyturių vaidmuo navigacijoje nebėra toks svarbus kaip anksčiau. Tačiau net brangiausi kompiuteriai vieną dieną sugenda. Pasaulines švyturių organizacijas tai privertė elgtis racionaliai. Strategiškai svarbūs švyturiai lieka veikti. O praradusieji aktualumą užgesinami. Nepaaiškinamu būdu šie objektai visais laikais žmonėms kėlė susižavėjimą. Iš pagarbos istorijai nebenaudojami švyturiai paverčiami nacionaliniais turizmo traukos objektais. Kuriami turizmo maršrutai, jie lankomi. Švyturiuose ar šalia jų įrengiami viešbučiai, restoranai, parodų salės, muziejai. Tai leidžia rūpintis jų istoriniu išsaugojimu. Dauguma švyturių tampa valstybės saugomais technikos paminklais.

Posovietinėje erdvėje dėl karinei sistemai būdingo slaptumo švyturiai sunkiau virsta turistinės traukos objektais. Žlugus Sovietų Sąjungai, nacionaliniai švyturiai tapo prieinami visuomenei. Apie 1993 m. Škotijos švyturių bei radijo ryšio

mėgėjai inicijavo gražią pasaulinę tradiciją, kurios tikslas – išsaugoti, prižiūrėti švyturius. Šventė kildinama iš JAV Kongreso 1789 m. rugpjūčio 7 d. priimto įstatymo „Dėl švyturių priežiūros ir išlaikymo“, kurį pasirašė pirmasis JAV prezidentas Džordžas Vašingtonas. Nuspręsta kiekvienais metais švęsti Pasaulinę švyturių dieną (angl. *International Lighthouse Lightship Weekend*). Data – trečiasis rugpjūčio savaitgalis. Renginio tikslas – informuoti visuomenę apie švyturius, atkreipti dėmesį į jų išsaugojimą, jūrinės kultūros paveldo sklaidą. Pagal susiklosčiusią pasaulinę tradiciją tądien atveriami švyturiai laisvam visuomenės lankymui. 2014 m. rugpjūčio 16 d. farologo Aido Jurkšto (šių eilučių autoriaus) iniciatyva viešam lankymui pirmą kartą buvo atvertas seniausias lietuviškas – Klaipėdos švyturys. Lankytojai stebėjo unikalų reiškinį – Švyturių dienos atidarymą paskelbė Klaipėdos miesto meras, džiazo muzikantas Vytautas Grubliauskas, nuo bokšto viršaus grodamas trimitu. Iš apačios pritarė pučiamųjų orkestras. Buvo atliktas kūrinys „Beyond the sea“. Tądien švyturyje apsilankė apie 600 žmonių. Šventę visame pasaulyje kartu minėjo 56 valstybėse išsibarstę 544 švyturiai. Klaipėdos švyturio vardas nuskriejo per pasaulį.